

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра географії та методики її викладання

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ГЕОГРАФІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ
ЕКОЛОГІЧНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЗАРІЧНЕНСЬКОГО
РАЙОНУ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи Geob1-M17
спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
за освітньою програмою Географія
Мовчун Тетяна Михайлівна

Керівник:
Чернюк Г.В., кандидат географічних наук, доцент

Рецензент:
Касіяник І. П., кандидат географічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2018 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАРІЧНЕНСЬКОГО РАЙОНУ.....	6
1.1 Аналіз фізико-географічного та економіко-географічного положення району.....	6
1.2 Особливості природних умов та оцінка природних ресурсів в ландшафтах Зарічненського району.....	7
1.3 Економіко-географічний аналіз господарства району.....	22
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЗАРІЧНЕНСЬКОГО РАЙОНУ.....	29
2.1 Екологічний аналіз сучасних фізико-географічних процесів та їх наслідків.....	29
2.2 Екологічний аналіз економіко-географічних процесів у сільському господарстві.....	33
2.3 Вплив екології на демографію Зарічненського району.....	35
2.4 Наслідки впливу радіоактивного забруднення.....	38
2.5 Радіаційне забруднення ландшафтів Зарічненського району.....	42
2.6 Наслідки бурштинової «лихоманки».....	47
РОЗДІЛ 3 КОМПЛЕКСНИЙ КОНСТРУКЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЗАРІЧНЕНСЬКОГО РАЙОНУ.....	53
3.1 Комплексна оцінка сучасних фізико-географічних процесів господарстві.....	53
3.2 Комплексна оцінка економічних проблем.....	57
3.3 Рекомендації та пропозиції щодо вирішення еколого-економічних проблем.....	59
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження екологічних та економічних проблем є надзвичайно актуальним в наш час. В сучасних умовах першочергового значення набуває раціональне, бережливе використання природних багатств. Актуальність дослідження обумовлена тим, що район зіштовхнувся з такими проблемами як вирубування лісів, необґрунтовані обсяги осушення боліт і ви добутку торфу, забруднення хімічними препаратами сільгоспугідь, проми- слові забруднення, жорстокий ядерний удар чорнобильської аварії призвели до критичного екологічного стану. Також значною проблемою району є «варварський» видобуток бурштину внаслідок якого стрімко знищуються лі- сові насадження та надра, для відновлення яких знадобляться десятиліття.

Мета дослідження: розглянути та проаналізувати екологічні та еконо- мічні проблеми Зарічненського району.

Виходячи з мети наукової роботи перед нами постало виконання наступних завдань:

- Проаналізувати фізико-географічне та економіко-географічне положення району.
- Охарактеризувати особливості природних умов та дати оцінку природним ресурсам в ландшафтах Зарічненського району.
- Надати економіко-географічний аналіз господарства району.
- Проаналізувати сучасні фізико-географічні процеси та їх наслідки.
- Надати аналіз економіко-географічних процесів у сільському господарстві.
- Оцінити наслідки впливу радіоактивного забруднення.
- Проаналізувати вплив екології на демографію Зарічненського району.
- Розглянути наслідки бурштинової «лихоманки».

- Комплексно оцінити сучасні фізико-географічні процеси району.
- Комплексно оцінити економічні проблеми.
- Надати рекомендації та пропозиції щодо вирішення еколого-економічних проблем.

Об'єктом дослідження є еколого-економічні проблеми Зарічненського району.

Предметом роботи є конструктивно-географічні методи аналізу та оцінки їх наслідків в аспекті раціонального і збалансованого природокористування.

При написанні роботи були використані такі **методи дослідження**: історичний, картографічний, літературний, спостереження, метод обробки та систематизації даних, системний аналіз.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше подано деталізований опис екологічних та економічних проблем Зарічненського району, а також географічні підходи до їх вирішення. Удосконалено інформацію про незаконний видобуток бурштину. Набули подальшого розвитку наслідки впливу радіаційного забруднення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові результати дослідження дали змогу розробити рекомендації та пропозиції, які можуть бути основою для подальших наукових досліджень з питань екологічних і економічних проблем Зарічненського району. Основні положення, висновки та рекомендації роботи можуть бути використані органами державного управління та місцевого самоврядування для підвищення ефективності екологічної і економічної політики у районі. Результати дослідження можуть бути використані природоохоронними установами. Матеріали будуть корисними для подальшої педагогічної роботи, а також для туристів, краєзнавців, вчителів природничих дисциплін. Окремі положення роботи можуть бути використані органами місцевого самоврядування для вироблення стратегії і тактики оптимізації взаємодії різних суб'єктів екологічної політики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення наукового дослідження пройшли апробацію на студентській звітній конференції, за підсумками якої буде опублікована стаття.

Структура та обсяг дипломної роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 3 розділів, 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і 4 додатків. Загальний обсяг роботи складає 83 сторінки, з яких 79 основного тексту.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного нами дослідження, а також опрацювання наукової літератури були зроблені наступні висновки:

1. Ми з'ясували, що Зарічненський район розташований в північно-західній частині Рівненської області в межах Поліської низовини. Промисловість району представлена невеликими підприємствами легкої та харчової галузі, які в основному розташовані в районному центрі. Територія розміщена в межах західного схилу українського кристалічного щита до Волино-Подільської плити. Ріки району є правими притоками річок Прип'ять, Стир, Веселуха. Озера на території району великих розмірів не досягають. Найбільше озеро Нобель, воно має площу 5.1.км². Поширені на території району низинні болота. Рослинний покрив району являє собою велику господарську цінність і має велике значення в економіці району. Тваринний світ Зарічненського району порівняно багатий і різноманітний.

2. Сучасний період господарювання району характеризується розвитком таких галузей промисловості: деревообробна, харчова та добувна. Район має складні умови розвитку сільськогосподарського виробництва. Перш за все це низька природна родючість ґрунтів, заболоченість і перезволоженість території, дрібноконтурність угідь і, особливо, радіоактивна їх забрудненість внаслідок аварії на ЧАЕС.

3. У поширені процесів заболочування на території Зарічненщини вагому роль відіграє надмірне атмосферне зволоження зони мішаних лісів, незначна дренажність території, неглибоке від поверхні залягання ґрунтових вод. Різноманітність природних умов Зарічненського району і господарської діяльності людини обумовлюють нерівномірність поширення сучасних несприятливих процесів по площі та інтенсивності їх прояву.

4. На території Зарічненщини повною мірою проявився багаторічний екстенсивний характер землеробства. Оцінювання екологічного стану

території Зарічненського району за співвідношенням угідь, складом основних видів сільськогосподарських угідь в агроландшафтах, функціональним використанням земельного фонду дало змогу визначити території з незадовільним екологічним станом та зниженою стійкістю до деградаційних процесів.

5. Специфікою регіону є вкрай нерівномірне просторове поширення забруднення, а також наявність цілої низки локальних екологічних проблем, розв'язання яких потребує посиленої уваги з боку місцевих органів влади та залучення значних фінансових ресурсів.

6. Характерними ознаками Рівненського Полісся є значна лісистість. Складна динаміка аварійного викиду радіонуклідів, їх атмосферного перенесення на значні відстані зумовило радіоактивне забруднення значних площ лісів області. Особливої уваги заслуговують забруднені радіонуклідами екосистеми лісів та сільськогосподарських угідь, які сьогодні залучені до промислового та сільськогосподарського виробництва в зоні Полісся.

7. Виявлено основні проблеми, пов'язані з незаконним видобутком бурштину :

в екологічній сфері – порушення цілісності геологічних порід, збіднення бурштиноносних товщ, порушення гідрогеологічних умов на прилеглих територіях, знищення трав'яного покриву і родючого шару ґрунту, вирубування дерев і порушення їх кореневої системи, зміна болотних біоценозів, провокування активізації водної та вітрової ерозії;

в економічній сфері – збитки у лісовому та водному господарстві, деградація ґрунтів, втрата для держави значних обсягів бурштину сирцю, що суттєво перевищують обсяги легального видобування, недоотримання митних зборів, загальнодержавних та місцевих податків і зборів, що зумовлює зростання «тіньового» сектору економіки;

в соціальній сфері – підвищення рівня криміногенної ситуації в регіоні, високий рівень травматизму та смертності серед старателів через

недотримання правил безпеки, зростання соціальної напруги через конфлікти між приїжджими старателями та місцевим населенням.

8. Промисловість району тісно пов'язана з переробкою сільськогосподарської сировини, місцевих лісових і мінеральних ресурсів. Енергетичні ресурси району — торф та дрова.

9. Інтенсивне вирубування лісів, необґрунтовані обсяги осушення боліт і видобутку торфу, забруднення хімічними препаратами сільгоспугідь, промислові забруднення, жорстокий ядерний удар чорнобильської аварії призвели до критичного екологічного стану. Для невідкладного вирішення екологічних проблем необхідна широкомасштабна система комплексних заходів економічного, соціально-політичного, технологічного та культурного характеру.

Актуальною проблемою району є масове видобування бурштину. Лісові дороги, побудовані для лісовозів, стали справжнім «бурштиновим шляхом», що відкриває бракон'єрам легкий доступ до віддалених заболочених лісів. На величезних площах ліс повністю знищений.

Отже, прямо у наші дні відбувається надзвичайно масштабне і масове порушення законодавства, що тягне одразу на декілька статей Кримінального кодексу, і участь у цьому беруть одразу сотні і тисячі людей тільки в околицях. По всьом ж Поліссю масштаби катастрофічні. Засоби масової інформації неодноразово звертали увагу на бурштинову катастрофу проте, владна реакція нульова. На сьогоднішній день видобування значно скоротилось, можна сказати майже зупинилось. Причиною цього є значне зниження ціни на камінь. Але, на мою думку, цей період не буде довготривалим і з настанням теплої пори року процес відновиться тому потрібно сформувану цілеспрямовану загальнодержавну і регіональну політику стосовно діяльності, пов'язаної з видобуванням бурштину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко Т.Л. Край лісів та імливих боліт / Т.Л. Андрієнко, Єршов А.В. — К.: «Каменярь» Львів 1988. 34-67с.
2. Андрієнко Т.Л. Болота Горган //Т.Л.Андрієнко// Укр. ботан. журн. — К.: Наука, 1968. 67– 72 с.
3. Андрієнко Т.Л. Фіторізноманіття Українського Полісся та його охорона / Т.Л. Андрієнко, В. А. Онищенко, О. І. Прядко, С. М. Панченко, Р. Я. Арап. — К.: Фітосоціоцентр, 2006. - 316 с.
4. Афанасьєв Д.Я. Природні лучні угіддя Українського Полісся /Д.Я. Афанасьєва, Л.М. Сипайлова, Є.П. Лихобабіна — К.: Наукова думка, 1981. — 308 с.
5. Балашов Л.С. Новини флори Лівобережного Полісся//Л.С.Балашов, // Укр. бот. Журн. — 1959. 123-167с.
6. Барбарич А.І. Флора і рослинність Полісся Української РСР / А.І. Барбарич/ Нариси про природу і сільське господарство Українського Полісся. — К.: Вид-во Київ. ун-та, 1955, — 298-319с.
7. Балабанов Г.В. Дослідження проблем Чорнобильської катастрофи в Інституті Географії НАН України.// Г.В. Балабанов// Український географічний журнал.-1993.-№2.-21-29с.
8. Бачурина Г.Ф. Торфові болота Українського Полісся/ Г.Ф. Бачурина Г.Ф.— К.: Наукова думка, 1964. — 196 с.
9. Бачук В.А. Флора і фауна Рівненського Заповідника/ В.А. Бачук— К.: Наукова думка, 2004. 103с.
10. Бар'яхтар В.Г. Чорнобильська катастрофа / В.Г. Бар'яхтар/ – К.: Наук. думка, 1996. – 576 с.
11. Брадїс Є.М. Рослинний покрив боліт УРСР/Є.М. Є.М. – К.: Наукова думка, 1969. 34–133с.
12. Білявський Г.О. Основи екологічних знань / Г.О. Білявський — К.: Либідь, 1995. — 288 с.

13. Богдасаров М.А. Проблема утворення бурштину та іншої викопної смоли/ М.А. Богдасаров — Геол.-мінералог. вісн., 2006. — № 2 (16). 18–26с.
14. Бойко Р.Д. Основи фізичної географії./ Г.В.Чернюк, Р.Д. Бойко — К.: ІСДО, 1995. — 288 с.
15. Булава Л.М. «Природні зони України» / Л.М. Булава // Географія. Науково-методичний журнал. — Харків, 2008. — № 4 (104). — 17-22с.
16. Васишин, І.С. Янтар України / І.С. Васишин, В.І. Панченко, І.О. Майданович // Мінеральні ресурси України. – 1995. 78-198с.
17. Вишнівський С.В. Записки Українського мінералогічного товариства/ С.В Вишнівський К.: Наукова думка, 2007. 43-61с.
18. Володіна І.В. Фізична географія: Довідковий посібник для підготовчих відділень вузів / Г. В. Володіна, І. В. Душина, С. Г. Любушкіна / - М.: Вища. шк., 1991. - 286 с.
19. Градов Г.Л. Південний економічний район СРСР. Основні проблеми спеціалізації і комплексного розвитку народного господарства /Г.Л. Градов — К.: Наук, думка, 1970.-212 с.
20. Грюнберг Г. Ю. Фізична географія / Г.Ю Грюнбер — К.: Освіта, 1993. — 160 с.
21. Докучаев В.В. Вчення про зони природи/ В.В. Докучаев – М.: Географгиз, 1948. – 64 с.
22. Дронов В. П. Економічна і соціальна географія // В.П. Максаковский, В.Я. Ром — М.:Просвітництво, 1994. — 208 с.
23. Заставний Ф. Д. Географія України / Ф.Д. Заставний — Львів, 1994. — 472 с.
24. Ільїн Л.В. Особливості озерних комплексів Західноукраїнського Полісся / Л.В. Ільїн // Наук. пр. Укр. н.-д. гідрометеорол. ін-ту. 2007. 256 с.
25. Костюк В.А Грунти України (Шляхи підвищення родючості й заходи для їх охорони): Урок - прес-конференція у 8-9 класах// В.А. Костюк Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2005. – №4. – 11-12с.

- 26.Константинов М.П. Радіаційна безпека/ М.П.Константинов, О.А. Журбенко/ Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 151 с.
27. Коротун І.М. Географія Рівненської області / І.М. Коротун, Л.К. Коротун // Навчальний посібник. –Рівненський відділ Українського географічного товариства, 1996. 18-84с.
28. Кравченко Н.О. Рекреаційне господарство Полісся: сучасний стан та перспективи розвитку: / Н. О. Кравченко. - Ніжин: МІЛАНІК, 2007. – 172с.
29. Кравченко Н.О. Сучасний стан індустрії туризму в Україні// Н.О. Кравченко// Зб. наук. пр. – К.: РВПС України НАН України. – 2002. – 229–235с.
30. Кравченко Н.О. Місце Поліського економічного району в рекреаційному господарстві України і перспективи його розвитку// Н.О. Кравченко/ Туристично-краєзнавчі дослідження. – Вип.5. – К.: Інститут туризму ФПУ. – 2004. – 364с.
31. Логінова Г.М.Класифікації природних комплексів та ландшафтно-геоекологічних систем Рівненського Полісся. // Г.М. Логінова, Г.М. Чернюк Г.В. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. № 1.- Тернопіль: ТНПУ, 2006.-34-40с.
32. Логінова Г.М. Заповідні ландшафти Рівненського Полісся// Г.М. Логінова, Г.В Чернюк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія.№1.-Тернопіль:ТНПУ, 2004.-168-172с.
33. Логінова Г.М. Ландшафтні екотони Рівненського Полісся.// Г.М.Логінова, Г.В Чернюк, Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Географія.-Тернопіль:ТНПУ.-№2.-ч.1.-2004.-152-157с.

34. Лялюк О.М Соціально-екологічні напрямки захисту від забруднення радіонуклідами // О.М. Лялюк/Збірник наукових праць – Вінниця, 1999. – 46-47с.
35. Косінов Г.А Методичні рекомендації з дозиметричного контролю/ Г.А. Косінов, Г.М. Коваль, О.А. Адаменко – К.: Здоров'я, 1990. – 40 с.
36. Мисковець І.Я. Оцінка еколого-радіаційного стану території, забрудненої радіонуклідами // І.Я Мисковець – тези доповідей – Одеса, 2002. 288-289с.
37. Маринич А.М. Геоморфологія Південного Полісся / А.М. Маринич. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1963. - 252 с.
38. Царик Л.П.Оцінка радіаційного забруднення ландшафтних місцевостей Зарічненського району Рівненської області// Л.П. Царик, В.О. Логінов, А.В. Чернюк//– Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2018. – 430-437с.
39. Погурельська Т.В. Моя мала Батьківщина / Т.В.Погурельська Географічний атлас/– К.: ТОВ «Видавництво «Мапа», 2007 – 20 с.
40. Поварніцин В.О. Лісова рослинність поліської частини Рівненської області // В.О. Поварніцин/ - Ботан. журн. АН УРСР. – 1955. 51-63с.
41. Поварніцин В.О. Ліси Українського Полісся./В.О. Поварніцин – К.: Вид-во АН УРСР, 1959.– 208 с.
42. Покоłodна М.М. Рекреаційна географія/ М.М. Покоłodна- навч. посіб. для студ. ВНЗ / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. - Х.: ХНАМГ, 2012. - 274 с.
43. Полетаєва Л.М. Стан радіаційної небезпеки на Україні // Л.М. Полетаєва, Д.В. Корбан – Тези доповідей. – Одеса, 2002. 305-306с.
44. Маркова І.А. Природні ресурси Рівненської області// І.А. Маркова/ К. : Вид-во Київ 2017.47-84с.
45. Масляк І.О. Географія України / І.О. Масляк, П.Г. Шищенко— К.: Зодіак-ЕКО, 1996. - 432 с.

46. Максаковський В.П. Географічна картина: 230 «каналів поглиблення» до курсу «Економічна і соціальна географія»// В.П. Максаковський — Ярославль, 1996. — 320 с.
47. Махов Г.Г. Грунти України. Нарис ґрунтів, методика дослідження, визначник ґрунтів, короткий нарис геології та рослинності України / Г.Г. Махов. – Харків: Рад. селянин, 1930. – 330с.
48. Назаренко І.І. Ґрунтознавство. / І.І. Назаренко, С. М. Польчина, В. А. Нікорич. – Чернівці: Книги-XXI, 2004. – 400 с.
49. Самойленко В.М. Радіогідроекологічний стан і використання водойм та загальнометодологічні проблеми/ В.М. Самойленко – К.: Ніка-Центр, 1998. – 192 с.
50. Зузук Ф.В. Природно-ресурсний комплекс Західного Полісся / Ф.В. Зузук – «Надслуч. ін-т», 2012. 248 с.
51. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України: підруч. для студ. ВНЗ / В. П. Руденко; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2010. - 551 с.
52. Руденко В.П. Український природно-ресурсний потенціал/ Руденко В.П., Трофимчук О.М. - К.: УІНС, 2000. -186 с.
53. Сажнева Н. М. Рекреаційна географія: навч. посіб. / Н. М. Сажнева; Мелітоп. держ. пед. ун-т ім. Б.Хмельницького. - Мелітополь: Люкс, 2008. - 329 с.
54. Купріянич І.П.Регіональні особливості землекористування та охорони земель Рівненщини/ І.П. Купріянич - К.: Наук. думка, 1996. – 123с.
55. Смаль І.В. Економічна і соціальна географія України: навч. посіб. / І. В. Смаль; Ніжин. держ. ун-т ім. М.Гоголя. - Ніжин, 2009. - 287 с.
56. Бойко І.Д. Туристична курортологія: консп. лекцій / уклад.: І. Д. Бойко; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. - Чернівці: Рута, 2007. - 116 с.
57. Тимочко Т.В. Екологічні наслідки видобування бурштину та шляхи їхнього подолання / Т. В. Тимочко // Інформаційні матеріали до засідання

круглого столу «Рекультивация територій, порушених внаслідок видобування бурштину» 4 вересня 2015 року м. Рівне. 12-41с.

58. Пономарьова А.П. Українці. Етнічна історія. Антропологія. Мова. Розселення / А.П. Пономарьова – М.,1994.-251 с.

59. Потіха А. Проблема видобутку бурштину: сучасний стан та перспективи вирішення [Електронний ресурс] / А. Потіха // Україна: події, факти, коментарі. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2016/ukr5.pdf>.

60. Самченко В.В. Україна у цифрах у 2014 році// В.В. Самченко/ – К.: Наукова думка, 2015. – 336 с.

61. Сиротенко А. Й Географія України/ А.Й. Сиротенко — К.: Освіта, 1994 — 223 с.

62. Скуратович О.Я. Географія / О.Я. Скуратович — К.: Зодіак — ЕКО, 1995. — 192 с.

63. Федорища Р.П. Загальне землезнавство// Р.П. Федорища — К.: Вища пік., 1995. — 223 с.

64. Хміль І.В.Українське Полісся / І.В. Хміль - Чикаго,1976.- 255 с.

65. Хільчевський В.К. Концептуальна модель міграції стронцію-90 в підземні і поверхневі води зони відчуження Чорнобильської АЕС // В.К. Хільчевський, С.М. Курило//Збірник наукових праць. – К.: Обрії, 2002. 32-34с.

66. Чернюк Л.Г. Проблеми взаємодії рекреаційного та транспортного комплексів у рамках концепції сталого розвитку. // Л.Г. Чернюк, Н.О Кравченко//Зб. наук. пр. Київського університету економіки та технологій транспорту Міністерства транспорту України. – Вип.3. – К.: КУЕТТ. – 2003. – 12–15с.

67. Чорний І.Б. Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства// І.Б. Чорний — К.: Вища шк., 1995.-240 с.

68. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України / О.І. Шаблій — Л.: Світ, 1994.-608 с.

69. Шевчук В.П. Історія української державності: / В.П. Шевчук М.Г. Тараненко – К., 1999. 34-60с.

70. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Проблема охорони рідкісних рослинних угруповань України // Ю.Р Шеляг-Сосонко/ Укр. ботан. журн. – 1996. – 53, №3. – 260-264с.

71. Шищенко П.Г Географія // Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко, П.О.Масляк — К.: Знання, 2001.-434 с.

72. Besser W.Y. Apercu de la geographie phisque de la Volhynie et de Podolie. / Besser W.Y. // – Mem. Soe Nat. de Moscow. – 1823, VI.

73. Golikov A. Introduction to Economic and Social Geography// A. Golikov, Y .Oliynyk ,A. Stepanenko // Textbook. - K: Lybid, 1996.- 320 p.

74. Joanne P. Towards a Critical Analysis of Fictive Geographies// P. Joanne, Sharp — Area — 32.3 (2000)- 327–334 p.

75. Tola H. Atlas of Physical Geography// H. Tola — X .: Morning, 2005. 45p.